

Доранова А.Д.

ТОЛЕРАНТТУУЛУК ИЛИМИЙ ИЗИЛДӨӨНҮН ОБЪЕКТИСИ

Доранова А.Д.

ТОЛЕРАНТНОСТЬ КАК ОБЪЕКТ НАУЧНОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

A.D. Doranova

TOLERANCE IS AN OBJECT OF SCIENTIFIC STUDY

УДК: 159.9:378.

Бул макалада толеранттуулук терминине, түшүнүгүнө илимий анализ берилди. Учурдагы толеранттуулуктун деңгээлдери, аны изилдөөнүн багыттары жана негизги маселелери илимий изилдене турган объекти жана заман талабы экендиги анализденди.

Негизги сөздөр: толеранттуу, чыдамдуу, сабырдуу, баалуулук, инсан, маданият, этика, дин, позитив, индивидуалдуулук, этнос, эл, улут, раса, чыр-чатак, демократия, гармония, гуманизм, эркиндик, теңдик, интолеранттуулук, укук, тартип, тынчтык.

В данной статье дан научный анализ на термин и понятие толерантности. А также на уровни, направлении исследования и основные проблемы толерантности которой является объектом научного исследования в современности.

Ключевые слова: толерантность, терпение, терпеливость, ценность, личность, культура, этика, религия, позитив, индивидуальность, этнос, народ, нация, раса, конфликт, демократия, гармония, гуманизм, свобода, равенство, интолерантность, право, дисциплина, мир.

In this article the term and concept of tolerance. As well as an analysis of the levels and direction of the study the basic problems of tolerance which is the subject of scientific research in our time.

Key words: tolerance, patience, patience, value, personality, culture, ethics, religion, positive, individuality, ethnicity, people, nation, race, conflict, democracy, harmony, humanism, freedom, equality, intolerance, law, discipline, peace.

Азыркы учурдагы ааламдашуу процесси илимдин жана билим берүүнүн алдына жоопкерчиликтүү маселелердин бири катары, жашообуздун көп кырдуу жагдайларында, толеранттуу, сабырдуу, чыдамдуу болгон, конструктивдүү кадамдарды таштаганга дайым даяр турган инсанды (адамды) калыптандыруу тапшырмасын коюуда.

Анткени дүйнөдө коом канчалык демократиялуу болгон сайын, адамдардын ортосундагы айырмачылыктар ошончолук көп болуп, алар: биологиялык, диндик, тилдик, расалык, улуттук, экономикалык, саясий баалуулуктар боюнча, кесиптери боюнча, идеялык, моралдык жана адеп-ахлактык сыяктуу категорияларга бөлүнүп кетет. Бирок жалпы адамзатын бириктирип турган бир топ баалуулуктар бар, ошолордун бири катары – чыдамдуулук, “бөтөн” адамды кабылдоо, түшүнүү, урматтоо, категорияларын камтыган толеранттуулукту эсептеп келебиз.

Толеранттуулук (толерантность) идеясы алгачкы жолу БУУ тарабынан 1981-жылы жарыяланат. 1995-жылы 16-ноябрда ЮНЕСКО “Толеранттуулук принциптеринин Декларациясы” эл аралык документин кабыл алат. Ал документ эл аралык коомчулуктун толеранттуулукту кармануу жана адамдын негизги укуктарына, адамдын инсандыгынын ар намысына жана баалуулугуна ишенимди бекемдөө аркылуу келечек муундарды согуш кырсыктарынан куткаруу чечкиндүүлүгү катары сунушталган. Ошого байланыштуу 16-ноябрь-толеранттуулуктун эл аралык күнү катары белгиленет.

Толеранттуулук деген сөздүн келип чыгыш тарыхына кайрылсак, XVIII-XIX кылымдарда Францияда Беневенттик князь Талейран Перигор деген адам жашаган. Ал Франциянын бир нече өкмөтүнүн тушунда эч алмаштырылбастан, катары менен тышкы иштер министри болуп иштеген. Талейран ар тараптуу таланттуу адам болгон. Арийне, ал баарынан мурда айлана-тегерегиндеги кызматкер адамдардын оюн, маанайын туя билүү менен урматтап мамиле жасай билген, проблеманы башкалардын таламдарына залалын тийгизбегендей чечүүнүн жолун таба билген адам болгон. Ошол эле учурда өз принцибине бекем туруу менен кырдаалды башкара билгендиги көп кырдаалдарда маселени чыр-чатаксыз чечүүсү, данакер дипломаттыгы китептерде жана маалымат беттеринде айтылат.

Биз кеп кылып жаткан «толеранттуулук» деген түшүнүктүн маанисин дал мына ошол иш билги саясий ишмер, тарыхый инсан Талейран Перигордун ысымына байланыштырып чечмелеп келишет.

Ал эми толеранттуулук терминин латын тилинен которгондо, *tolerantia* – чыдоо, чыдамдуулук, кыйынчылыкты ыктыярдуу түрдө кечирүү дегенди билдирет.

ЮНЕСКОнун (16-ноябрь 1995-жыл) конференциясында толеранттуулук маанисине өзгөчө көңүл бурулуп, анын негизги мааниси катары төмөнкүлөргө токтолушкан.

➤ дүйнөнүн маданияттарынын, адамдык индивидуалдуулукту көрсөтүү ыкмаларынын көп түрдүүлүгүн урматтоо, кабыл алуу жана түшүнүү;

➤ диндердин, этникалык баалуулуктардын көп түрдүүлүгүнө карата ички гармонияда болуу;

➤ жеке инсандын, жамааттардын жана мамлекеттердин бири-биринин баалуулуктарына активдүү позитивдик мамилеси, өз ара түшүнүшүүгө жана тынчтыкта чогуу жашоого умтулуусу;

➤ жекече, коомдук жана саясий сфераларда адам укуктары, демократиянын жана укуктук тартипти орнотууга болгон милдет;

➤ адамдар өз табиятынан сырткы көрүнүшү, абалы, сүйлөгөн сөзү, жүрүш-турушу жана карманган баалуулуктары боюнча айырмаланын таануу;

➤ өз ишенимдерин бекемдөөдөгү эркиндик жана ушундай эле укук башкаларга да тиешелүү экенин таануу;

➤ чыдамдуулук жана ак ниеттик түрүндө бири-бирине күнүмдүк турмушта адамгерчилик мамиле кылуу [1].

Ошол эле конференцияда толеранттуулуктун деңгээлдери да талкууланган, алар:

- *мамлекеттик деңгээл*, толеранттуулуктун орношу адилет, калыс мыйзамдар, укуктук тартипти, соттук процессуалдык жана административдик нормаларды сактоо менен камсыз кылынат;

- *социалдык аспектилер*, толеранттуулук принциптеринин жеке адамдардын ортосундагы мамилелерде, үй-бүлөнүн ичиндеги мамилелешүүдө жана жамааттардын ортосундагы мамилелерде бекемделүүсү.

Толеранттуулук түшүнүгү илим жаатында ХХ кылымдын 80-жылдарынан бери карай изилденүүдө жана окутулуп келүүдө. Толеранттуулукка бирдиктүү жалгыз бир аныктама берүү кыйын, анткени толеранттуулукту изилдөөнүн маселелери дисциплиналар аралык болгондуктан, диапозону абдан кенен. Бирок толеранттуулуктун өзөгүн түзгөн сабырдуулук, гумандуулук, зомбулуксуздук, эркиндик жөнүндө маселелер түрдүү мезгилдердин философиялык, психологиялык, педагогикалык, медициналык, этикалык, социологиялык окууларында, диний концепцияларда каралып келүүдө.

Толеранттуулукту изилдөөнүн багыттарын төмөнкүдөй контексте кароого болот:

- гендердик толеранттуулук;
- расалык толеранттуулук;
- улуттук толеранттуулук;
- этностор аралык толеранттуулук;
- диний толеранттуулук;
- саясий толеранттуулук;
- класстар аралык толеранттуулук;
- билим берүү системасындагы толеранттуулук;
- сексуалдык толеранттуулук;
- майыштарга, мүмкүнчүлүгү чектелген адамдарга карата толеранттуулук.

Ал эми орус окумуштуусу А.Г.Асмолов толеранттуулукту төмөнкүдөй контексте кароону сунуштайт:

- эволюциялык-биологиялык;
- философиялык;

- психологиялык;
- медициналык;
- биосоциалдык;
- саясий;
- этикалык;
- психологиялык.

Толеранттуулуктун негизги маселелери жалпы адамдык баалуулуктар системасы катары философиянын аксиология же баалуулуктар жөнүндө окуу багытындагы окуусунун өзөгүн түзөт. “Эркиндик”, “теңдик”, “адамгерчилик”, “гумандуулук”, “зомбулуксуздук” сыяктуу бири-бири менен тыгыз байланышкан баалуулуктардын маанилүүлүгүн анализдөө “толеранттуулук” феноменин түшүндүрүүгө чоң жардам берет.

Толеранттуулук жөнүндө окууларды жана теориялык талдоолорду Аристотелдин, Сократтын, Платондун, Ф.Вольтердин, И.Канттын, Н.Кузанскийдин, М.Л.Кингдин, Дж. Локктун, Н.К.Рерихтин, Ж-Ж.Руссонун, Л.Н.Толстойдун эмгектеринен табабыз. “Зомбулуксуздук” идеясы толеранттык мамилелерди калыптандыруунун негизин түзүп келгендигин А.Маслоу, К.Роджерс, В.Сатир, Э.Шострома сыяктуу окумуштуулар өз эмгектеринде карашкандыктары далилдейт.

Ал эми экзистенциалдык философияда толеранттуулук маселесин, адамдын эркиндикке умтулуусу, бөтөн адамдын баалуулуктарын баалоо, кабылдоо, ага карата гумандуу мамиле жасоо “эркиндик” аркылуу каралган. Ал боюнча маалыматтарды Н.Бердяевдин, Ж.П.Сартрдын, М.Хайдеггердин эмгектеринен табабыз.

Толеранттуулуктун маанилүү маселелерин Чыгыш жана Батыш илиминен, билим берүүсүнөн, диний конвенцияларынан табабыз. Ал дүйнөлүк диндердин (буддизм, христианство, ислам) негизги диний окууларынын, өткөрүлүп жаткан иш-аракеттеринин өзөктүү негизин түзөөрү маалым.

Жыйынтыктап айтканда, адам өзүнүн жашоо-турмушунда ар кыл улуттардын, маданияттардын, социалдык катмарлардын өкүлдөрү менен баарлашат, алака түзөт, ошондуктан ал өз элинин да, башка элдин да маданий баалуулуктарын кадырлап урматтай билүүгө үйрөнүшү, алакалашуунун жолун таба билиши өтө маанилүү, инсандык сапат катары толеранттуулук күтүлбөгөн жагдайлардан ийгиликтүү чыгып кетиш үчүн да зарыл болуп саналат.

Толеранттуулук - башка улуттагы, маданияттагы, диний ишенимдеги жана социалдык чөйрөдөгү адамдардын, этностордун, социалдык топтордун ортосундагы өз ара чыдамдуулук жана сабырдуулук менен ынтымактуу ымалада болуу үчүн психологиялык жактан даяр болуучулук жана жигердүү адеп-ахлактык мамиледе болууга умтулуучулук.

Демек корутундулап карасак:

1. Толеранттуулук учурдун актуалдуу маселеси жана ал концептуалдуу анализденип бүтө

электигине байланыштуу илимий өңүттө анализдөө учур талабы болуп саналат;

2. Ошондой эле жалпыга толеранттуулук принциптерин жеткирүү зарылдыгы байкалып, айрыкча жаштарды тарбиялоодо (мектепке чейинки мекемелерде, мектептерде, орто жана жогорку окуу жайларында) колдонуунун зарылдыгын белгилөөгө болот;

3. Толеранттуулук принциптерин жайылтуу үчүн үзгүлтүксүз илимий-теориялык жана илимий-практикалык жыйындарды уюштуруп туруунун жыйынтыгы бир топ жагымсыз жагдайлардын, чыр-

чакатардын, согуштардын алдын алат деген ойдомун.

Адабияттар:

1. Декларация принципов толерантности: Утв. Резолюцией Генеральной конференции ЮНЕСКО от 16 ноября 1995 г. //www.tolerantnost.ru.
2. Философский энциклопедический словарь / Под ред. А.Б.Васильева. – 2-издание – М., 2001. 576с.
3. На пути к толерантному сознанию / под ред. А.Г.Асмолова. – М., Смысл, 2000. -255с.
4. Формы толерантного сознания в современном Казахском обществе. Алматы., 2009., - 327с.

Рецензент: д. ф.н., профессор Карабеков К.Ч.